

Werkelijkheid blijft grepen

Hella Haasse, die deze week de Prijs der Nederlandse Letteren ontving, houdt in haar hele oeuvre vast aan haar oorspronkelijke levensvisie, waarin alles draait om het vermogen tot verandering. Het resultaat is indrukwekkend: wat een schrijfster!

Arnold Heumakers

Hella Haasse begint haar autobiografie *Zelfportret als leek* (1954) met een zeer herkenbaar tafereel dat je toch niet vaak in de Nederlandse literatuur beschreven ziet: twee kleine kinderen die 's ochtends het onderlijke bed bestormen, waar vader en moeder nog amper zijn ontwaakt. Na het ontbijt gaat de man naar zijn werk, de kinderen naar school, en de vrouw maakt zich op voor de eeuwige wederkeer van de huishoudelijke taken.

Ondertussen peinst zij over een ambivalente geschiedenis van de mens, op drie niveaus: biologisch, sociaal, en historisch en individueel. 'Dat zijn wereldlijke gedachten bij het astofsten en opruimen', schrijft Haasse, om daarna bij het 'melibissen buiten zetting, droeg wasgoed van de lijn nemen, een potje leeg gooien' tot de conclusie te komen dat zo'n geschiedenis 'praktisch volstrekt onuitvoerbaar' zou zijn.

Ziedaar de 'innerlijke gespeelheid' van de schrijfster die ook een goede echtgenote, moeder en huisvrouw wil zijn. Bij Hella Haasse is het niet de enige geschiedenis, want in andere hoofdstukken vertelt zij over haar voorgedoor bereikbaar geworden jeugd in Nederlands-Indië, haar verlangen erbij te horen en haar gevoel er toch buiten te staan. Maar er vaart een samenhangende geheel van! Toch is dat precies waar zij in de 'leekkaart' van dit zelfportret (een *sluierd* geheel wordt het dus niet) naar streeft. Niet alleen trouwen met betrekking tot haar eigen leven; haar levensvisie is veel weidser en staat in het teken van 'bewustwording', van een eindeloos 'uitbreiden van de werkelijkheid', van gestelende 'metamorfose', processen die haar nader moeten brengen 'tot de werkelijkheid die hij is aan de som van alle werkelijkheden'.

Het klinkt hooggestemd, om niet te zeggen hoogdravend, het herinnert aan bohème en aan pantheïsme, zij het zonder de maak wat wel met een rooskleurige 'feministische' versmelting ('een innerlijke') humanistische ethiek. Het staart ook zonder ironie. Laat je je echter niet afschrikken door de grote woorden, dan wordt duidelijk wat Hella Haasse hier precies verdedigt: niets meer of minder dan de bron en inzet van haar schrijverschap. In laatste instantie is het bij haar de verbeelding die – door oeveral verband te leggen – de werkelijkheid gaat en zo het 'leefloof' in standhoudt en stimuleert. Nergens is dat meer waar dan in een boek.

Leven is eigenlijk schrijven, kan Haasse daarom 'in tweeën' worden (en 'leven') en dat is het goed, tot 'in tweeën'; en daar is het haar om te doen, zo voor haarzelf als voor haar lezers. Zelfs de tredelen van het huishouden worden van haar 'vermoedens' gaag in mees gepaard met 'herkennen' wat weer 'in'zicht' kan veranderen, het inzicht dat in het leven alles voortdurend verandert en dat de mens, om niet te vergeten, 'in tweeën' moet worden. Zo komt het vervolgens in de literatuur terecht, bijvoorbeeld in *De meerm* (1962), een roman die begint met net zo'n ochtend-

lijke scène als *Zelfportret als leek* kaart en die indringende verkenning bevat – naast nog veel meer – van het huwelijk van dichteres/huisvrouw Sera en jurist Leonard, compleet met alle details van de autobiografie, uit schroom of discretie, ontbreken.

Hella Haasse heeft afgelopen woensdagmiddag uit handen van koningin Beatrix de Prijs der Nederlandse Letteren in ontvangst mogen nemen – ook voor *De meerm*. Hoewel het boek diverse keren werd herdrukt, is het veel minder bekend dan *De heren van de thee* (1992), haar grootste bestseller, of dan historische romans als *Het woud der verwachting* (1949) en *De scharlaken stad* (1952) en de latere 'documentaire' romans over intrigerende achttiende-eeuwers als de Bentincks en Joan Derk van der Capellen. Bij velen, ook bij mij, roept de naam Hella Haasse allereerst associaties op met de historische – en met Indië. Dat laatste is bedrieglijk, geleef op haar door vrijwel iedereen gelezen, in Nederlands-Indië spelende debuut *Oeroeg* (1948) en op het thematisch verwante, eveneens zeer succesvolle *Sluierd* (1962), haar laatste roman tot nu toe. Het vormt, zo zou zeggen, de omtrek en misschien ook het centrum van Haasses oeuvre.

Licht vergeet je daardoor dat het in het merendeel van haar romans over heel andere dingen gaat. Haar streven naar een zo groot mogelijke 'uitbreiding van de werkelijkheid' beperkt zich best niet tot het verleden en tot Indië. Zelf heeft Hella Haasse altijd beweerd dat zij als schrijfster het best tot haar recht komt in haar fictie, in haar 'verzonnen' verhalen en romans. Nu ik voor de gelegenheid een aantal daarvan heb gelezen – de meeste voor het eerst, alle met ongelofelijk veel plezier – kan ik haar alleen maar gelijk geven. Wat een oeuvre! Wat een schrijfster!

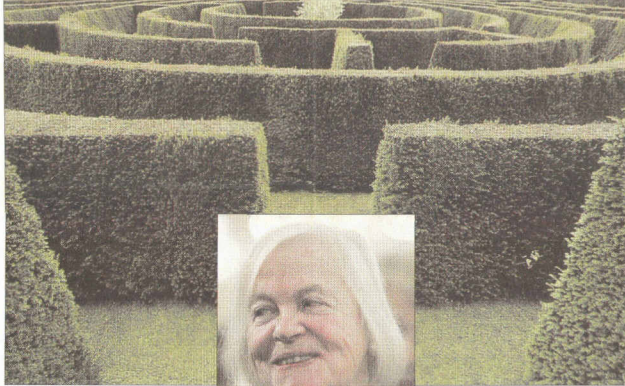
Niem *De meerm* is *verbeelding* (1983), een welhaast programmatische titel. De

Ook Hella Haasse wordt door het kwaad op zijn minst gefascineerd

levensvisie die in *Klaas* en *leekkaart* werd uitgesproken, wordt hier in praktijk gebracht, getransformeerd tot een even spannend als complex verhaal over – opnieuw – een echtjaar, van wie zij, Maja, huishouden en opvoeding voor haar groot essay over deze onbekende, raadselachtige wachter. Beide echtelieden worden aangerakt door de verbeelding, schitterend opgevoerd in de mythologische beschrijving van 'De Eriani' en *Klaas* en in zijn vrachtwagen ('de Leviathan die duisternis en regen doorkleefde'), terwijl de mytheologische terugkeer in de poëzie van Mork en in de verhalen van Joop die Maja achterlaten opschrijft, zijder Klaas te verlaten.

Klaas op zijn beurt, is al langer in de ban van de poëzie van een zekere Mork, die hij in een tijdschrift heeft ontdekt; zonder Maja erover te vertellen, werkt hij aan een groot essay over deze onbekende, raadselachtige wachter. Beide echtelieden worden aangerakt door de verbeelding, schitterend opgevoerd in de mythologische beschrijving van 'De Eriani' en *Klaas* en in zijn vrachtwagen ('de Leviathan die duisternis en regen doorkleefde'), terwijl de mytheologische terugkeer in de poëzie van Mork en in de verhalen van Joop die Maja achterlaten opschrijft, zijder Klaas te verlaten.

Op een vanzelfsprekende manier ontstaat een spiegelbeeld van 'De meerm' en mijn individueel aanvullen en versterken, een 'labyrint' (Haases favoriete beeld voor de beproving die haar personages moeten doorstaan) van analogieën en gelijkenissen, waarin Maja en Klaas en uitweg moeten zien te vinden, waarna zij worden belond met een metamorfose, de opheffing van de in hun huwelijk geslopen vervorming. De onwensbare toevalling van de roman, waarin ook nog allerlei thriller-achtige elementen zijn verwerkt, zit intussen in de suggestie

Hella Haasse bij de prijsreiking woensdag 11. Foto NRC Zilverd

Hella Haasse geeft haar lezers een bemoeigende knipoog

van een ongrijpbaar samenhang, die teruggaat tot 'erre mythische diepten en die zijn bestaan dankt aan een alomtegenwoordige verbeelding waarin zowel de personages als de schrijfster lijken te dolen.

Wat alleen ontbreekt is een verwijzing naar de verandering *buiten* de roman: in de maatschappij, in de politiek, in de cultuur. Het enige wat als zodanig zou kunnen worden opgevat is de 'populair-schrijver' waarvan het culturele tijdschrift van Klaas ten proef valt. In andere romans is zo'n connectie met de actualiteit veel duidelijker aanwezig. Een verassing is dat Hella Haasse zich zo nadrukkelijk heeft beziggehouden met de tijdgeest. Toch ligt het eigenlijk voor de hand dat iemand die zoveel waarde hecht aan verandering en metamorfose ook een scherp oog heeft voor de veranderingen die zich daar, vaak onder de oppervlakte, afspeilen.

In *De meerm* gaat het, behalve over het huwelijk van Sera en Leonard, ook over de doorwerking van de Tweede Wereldoorlog als ontwikkende factor in

de traditionele Nederlandse samenleving, vertegenwoordigd door Leonard's conservatieve oortuig. Tegelijkertijd vraagt Haasse aandacht voor de meer troebelen aspecten van het verzet, naar aanleiding van de mogelijke liquidatie van een losloppige medewerster en de relatie van goed en kwaad in de bezettingstijd, die we ook aantreffen bij Vestdijk en Hermans, maar die ik niet bij Hella Haasse had verwacht.

En andere roman uit de jaren zestig, *Cider voor arme mensen* (1960), sluit hierbij aan, al ligt het accent nu op het naoorlogse verraad aan de radicale idealen uit het verzet, zowel op individueel als collectief niveau. Wat het laatste aangang weerspiegelt de roman de Koude Oorlog en het daarbij behorende afscheid van het links-radicaal gedachtegoed. Ook nu betreft het een crisis, zich afspeelend in een tijdschriftje (opnieuw antoepend, in een Noord-Frans gebucht waar de geest van de Revolutie nog rondwaart), tussen een man en een vrouw, van wie vooral de vrouw gegrepen blijft door de behoefte aan bewustwording, verandering, vernieuwing – tevens een profetie-

sche aankondiging van wat de jaren zestig in bredere kring te zien zullen geven.

Hella Haasse wordt, voorzover ik weet, zelden met de tijdgeest van de naoorlogse jaren zestig geassocieerd. In de literatuur domineren toen meer spectaculaire en schandaalverwekkende auteurs als Reve, Hermans, Mulisch, Wolters. Afgezien van het literaire niveau, hoort Haasse in dit rijtje niet thuis, hoewel zij ook toen veel gelezen werd en op vele manieren Hermans en Wolters een warme bewondering koesterde. Bij haar worden geen taboes doorbroken, provocaties zoekt men in haar bekeken verzet. Tervold van burgerlijk schandelijk en haar laatste resten traditie verzet, schreef zij een subtiele historische roman als *Een nieuwe testament* (1966), over de laatste en verjdelde poging tot herstel van de heidense cultus in het christelijke Rome van de vijfde eeuw, en het briljante essay *De tulpen van Bomarzo* (1968), een poëtische uiteenzetting van haar wereldbeeld aan de hand van fantasievolle speculaties over een raadselachtig, met bizarre sculpturen opgesierd 'labyrint' uit de Renaissance.

De onmiskenbare distantie tot de uitbundige tijdgeest van de *stetis* die uitbuidt spreekt, komen we ook tegen in *Huurders* en *onderhuurders* (1971). Een door en door ironische roman, waarin Haasse onbetrouwbare, zich indertijd als steeds met méér werkelijkheid uitbreidend eenheid; personen lijken op elkaar, de situaties waarin zij terechtgekomen ogen verwant, zij het vaak binnenstebuiten gekoerd of op zijn kop gezet. Zoals in afzonderlijke romans een ingenieus geheel is van suggestieve, elkaar spiegelen de en versterkende motieven, zo is het ook met haar oeuvre, in werrel van de ontwikkeling die erin aan te zien wijzen. Bij alle toegekomen sepsis, ironie en besef van tragiek en menselijke slechtheid, blijft Hella Haasse vasthouden aan haar oorspronkelijke levensvisie, waarin alles draait om het vermogen tot verandering en metamorfose. Alleen met minder naïviteit en minder verheven idealisme.

Zie haar tot nu toe laatste roman *Sluierd*, waarin de hoofdpersoon Herman Warner gedwongen wordt haar verleden te herzien, haar relatie met Indië en haar huwelijksgelukkig met echtgenoot Taco. Indië werd in haar ogen beleemd door haar hartsvriendin Dee, die haar nota bene met Taco blijft te hebben verleden. Dat de band met Indië grootse illusies was, is in Haasse uitgeprikt niets nieuws (het wordt al in *Oeroeg* uitgesproken), maar in deze roman krijgt de desillusie een extra pijnlijke dimensie, doordat Herman's liefde geheugen ontbroetbaar blijkt te zijn, angstest door wensdromen en verstoord door verdronnen waarheden.

Toch weet zij uiteindelijk de breuk te overbruggen, niet alleen door de vriendschap van de oplichtster Lillian ofwel 'Liith' Hornkes tracht te verwerven, en niet te vergeten de tromf van de crimineel die de aandacht vestigt op een tragisch te noemen weerstand tegen

Het labyrint is het favoriete beeld voor de beproving die haar personages doorstaan

haar verlaten naar eenheid en samenwerking. Ironie en tragellie zijn niet brugbare tegenstellingen, tussen huisvrouw en schrijfster, tussen man en vrouw, tussen heiden en verleden, tussen Nederland en Indië, tussen jaloezie, eekend bedriegende en vernieuwend vrenten, komen samen in het alles in zich opnemende wafel van de artistieke of literaire verbeelding, die (zoals hier voor de zoveelste keer op voorbedachte wijze wordt verduidelijkt) zichzelf trouw blijft door zich steeds weer te vernieuwen.

Levbaar van Hella S. Haasse: *Een doolhof van relaties. De Bezige Bij*, € 19,90
Fenrir. Een lang weekend in de Ardennen. De Bezige Bij, € 8,75
Sluierd. Oeroeg, € 16,95
Heren van de thee. Querido, € 12,50
Bij de les. Schoolplaatjes van Nederlands-Indië. Contact, € 19,90
Her Doodloof van de herinnering. Querido, € 17,95
Oeroeg. Querido, € 14,95
De ingewinden. Querido, € 12,50
Een gevarieerde verhouding. De Bezige Bij, € 12,50
De meerm. Querido, € 14,95
Querido, € 11,50
Heren van de thee. Querido, € 12,50
Schaduwbeeld. Of Het gebelven van Appeltoren. Kromsch. van een leven. Querido, € 15,95
De meerm. Querido, € 12,50
Een hand vol geschiedenis. 'Parang sawa' autobiografische teksten. Querido, € 16,50
Het woud der verwachting. Het leven van Charles van Oortens. Querido, € 12,50
Uitgesproken. geschreven. Essays over achttiende-eeuwse vrouwen, een boegzichtig, verlichte geslacht, vorstenlot, satire, de pers en Verdrijfs avondrood. Querido, € 18,50
De meerm. Querido, € 12,50
Een nieuwe testament. Querido, € 15,95
Berichten van het Blauwe Huis. Singel Pockets, € 7,50